Таємниця Марі Роже

Паралельно з реальними подіями існує їхня ідеальна послідовність. Вони рідко збігаються. Людина й обставини зазвичай змінюють ідеальну низку подій, а тому вона здається недосконалою, та її наслідки також недосконалі. Так сталося і з реформацією: на зміну протестантизму прийшло лютеранство.

Новаліс, "Погляд на мораль"

Навіть серед найрозсудливіших знайдеться небагато людей, які бодай раз у житті не відчули б ту неясну, хвилюючу, хай і половинчасту, довіру до надприродного, коли ставали свідками таких дивовижних збігів, що розум відмовлявся вважати їх лише за прості збіги. Ці почуття (оскільки половинчаста довіра, яку я маю на увазі, ніколи не трансформується в думку повністю), так ось ці почуття рідко коли зникають цілком, а все через те, що існує теорія випадку або теорія вірогідності, як її називають у спеціальній термінології. А ця теорія за своєю природою є чисто математичною; таким чином, виникає парадокс — найчіткіша та найвизначніша з наук має стосунок до тіней і примар найнезбагненнішого та найнеосяжнішого розумом.

Неймовірні подробиці, які я зараз маю вам розповісти, якщо поставити їх у хронологічній послідовності, творять першу частину з низки надзвичайних збігів, а в другій, або ж заключній, частині усі читачі, без сумніву, впізнають нещодавнє нью-йоркське вбивство Мері Сесилії Роджерс.

Коли рік тому в статті під назвою "Вбивства на вулиці Морг" я зробив спробу описати деякі цікаві особливості мислення мого друга шевальє С. Огюста Дюпена, я навіть гадки не мав, що знову повернуся до цієї теми. Саме опис був моїм задумом, який повністю реалізувався у розповіді про неймовірні обставини, що дозволили розкритися особливому таланту

Дюпена. Я міг би навести й інші приклади, але вони б не довели нічого, крім уже доведеного. Але дивовижний розвиток нещодавніх подій вразив мене новими подробицями, які я представляю у вигляді вимушеної сповіді. Після того, що я почув не вельми давно, було б дивно, якби я й далі зберігав у таємниці те, що я чув і бачив задовго до цього.

Розкривши таємницю трагічної загибелі мадам Л'Еспане та її дочки, шевальє одразу ж викинув цю справу з голови і знову повернувся до своєї давньої звички меланхолійного міркування. Також маючи схильність до медитації, я повністю підтримував настрій друга. Мешкаючи, як і раніше, у передмісті Сен-Жермен, ми не турбувалися про майбутнє, залишивши його на розсуд долі, а занурились у спокійну дрімоту теперішності, розмальовуючи візерунками мрій нудний світ, що нас оточував.

Але наші мрійливі міркування час від часу порушувалися. Неважко здогадатися, що роль мого друга у трагедії, що сталася на вулиці Морг, не могла не справити враження на паризьку поліцію. А в її агентів ім'я Дюпена стало притчею во язицех. Сам він нікому, крім мене, не пояснив простої логіки своїх міркувань, за допомогою якої розплутав ту загадкову справу. Про це не знав навіть префект. А тому й не дивно, що розкриття злочину щонайменше вважали справжнім дивом, поминаючи вже те, що завдяки своїм аналітичним здібностям Дюпен здобув славу провидця. Якби він відповідав на всі питання з притаманною йому щирістю, то ця упереджена думка розвіялася б, але душевна ледачість не дозволяла йому створювати ажіотаж навколо теми, яка вже давно перестала цікавити його самого. Ось чому Дюпен привертав погляди поліції, а префектура неодноразово робила спроби вдатися до його послуг. Одна з найпам'ятніших таких спроб була викликана вбивством молодої дівчини, яку звали Марі Роже.

Це сталося десь за два роки після жахливої події на вулиці Морг. Марі[57] була єдиною дочкою вдови Стелли Роже. Її батько помер, коли вона була ще дитям, і відтоді аж до моменту за півтора роки до вбивства, про яке йтиме мова у нашому оповіданні, мати з дочкою мешкали разом

на вулиці Паве-Сен-Андре.[58] Мадам Роже утримувала пансіон, а Марі їй допомагала. Так тривало доти, доки дівчині не виповнилося двадцять два роки, коли надзвичайна врода панни привернула увагу парфумера, який винаймав крамницю на нижньому поверсі Пале-Рояля і серед покупців якого були самі лише відчайдушні шукачі пригод, яких чимало у цьому кварталі. Мосьє Леблан не міг не розуміти, який зиск може принести йому присутність красуні Марі у парфумерній лавці, і дівчина охоче прийняла його щедрі пропозиції та обіцянки, хоча її мати певний час сумнівалася.

Сподівання крамаря справдилися, і завдяки чарам веселої гризетки його крамниця стала дуже популярною. Марі пропрацювала у парфумера близько року, коли раптово зникла, чим збентежила всіх своїх прихильників. Мосьє Леблан[59]не міг пояснити її відсутність, а мадам Роже не тямила себе від тривоги та страху. Про це одразу ж надрукували у газетах, а поліція вже була ладна почати серйозне розслідування, коли одного ранку, десь за тиждень, Марі з'явилася на своєму звичному місці за прилавком, жива та здорова, хоча й засмучена. Офіційне розслідування, певна річ, одразу ж припинили. Мосьє Леблан, як і раніше, відверто заявляв, що нічогісінько не знає. А мадам Роже разом із Марі на всі питання відповідали, що ввесь минулий тиждень дочка гостювала у родички за містом. На тому справа і закінчилася, а з часом зовсім забулася, тим паче, що дівчина, воліючи, напевно, уникнути зухвалої цікавості, невдовзі назавжди розпрощалася з парфумером і повернулася до матері у будинок на вулиці Паве-Сен-Андре.

Приблизно через п'ять місяців після повернення Марі додому її друзі були збентежені новим раптовим зникненням дівчини. Три дні про неї нічого не було відомо. На четвертий день її труп знайшли в Сені[60] — біля берега, що протилежний до того, де була вулиця Сен-Андре, в безлюдних околицях поблизу застави Дюруль.[61]

Надзвичайно жорстоке вбивство (одразу стало ясно, що то було вбивство), молодість і краса жертви, а головне, її нещодавня популярність страшенно схвилювали чутливих парижан. Я не можу

пригадати жодного випадку, який би викликав би такий загальний шок. Протягом кількох тижнів це була тема номер один: навіть важливі політичні новини відійшли на другий план. Префект старався значно більше, ніж зазвичай, та й уся паризька поліція робила все можливе і неможливе.

Коли виявили труп, усі були впевнені в тому, що вбивцю скоро знайдуть, оскільки слідство почалося майже одразу. І лише наприкінці першого тижня стали вважати за доцільне запропонувати винагороду за піймання злочинця, але навіть тоді сума була обмежена тисячею франків. Тим часом розслідування велося дуже інтенсивно, хоча й не завжди мудро, адже чимало свідків було допитано безрезультатно, а відсутність будь-яких натяків на розгадку таємниці лише породжувала дедалі жвавішу цікавість до справи. На десятий день було запропоновано подвоїти суму винагороди, та коли наприкінці другого тижня не виявили нічого нового, то невдоволення поліцією, яке в Парижі ніколи не згасало, призвело до серйозних заворушень, і префект особисто від себе запропонував двадцять тисяч франків "за викриття вбивці" або, якби виявилося, що учасників злочину було декілька, "за викриття когось із убивць". В оголошенні про винагороду також ішлося про те, що будь-хто зі спів учасників злочину буде повністю помилуваний, якщо він донесе на свого спільника. Крім того, група приватних осіб написала власне оголошення, в якому обіцяла додати до суми, призначеної префектурою, ще десять тисяч франків. Таким чином, загальна винагорода склала тридцять тисяч франків: просто нечувана сума, якщо взяти до уваги більш ніж скромне становище дівчини і той факт, що звірства не рідкість для великих міст.

Тепер уже не викликало сумнівів те, що таємниця злочину негайно розкриється. Та хоча й заарештували кількох осіб, проти них не знайшли жодних доказів, тому підозрюваних майже одразу відпустили. Це може здатися дивним, але чутки про подію, яка так схвилювала громадськість, дійшли до нас із Дюпеном лише за три тижні після того, як було знайдено тіло. До того ж упродовж цього часу нічого нового так і не виявили. Ми так захопилися одним дослідженням, що майже місяць не

виходили з дому, не приймали відвідувачів і навіть не проглядали політичні новини у щоденних газетах. Вперше ми дізналися про вбивство від самого Г***. Він зайшов до нас удень 13 липня 18** року і залишався аж до пізньої ночі. Він був роздратований тим, що усі його зусилля розшукати злочинців пішли на пси. На карту поставлена, проголосив він, як міг проголосити тільки француз, його репутація. Ба більше — його честь! Усі погляди громадськості спрямовані на нього, і не існує такої жертви, якої б він не приніс заради розкриття таємниці. Він завершив свою трохи заплутану промову, зробивши комплімент тактові Дюпена та звернувшись до нього зі щедрою пропозицією, яку я не маю права розголошувати, та вона й не стосується безпосередньо теми моєї оповіді.

Мій друг відхилив комплімент, але негайно пристав на пропозицію, хоча переваги, які вона надавала, були тимчасовими. Вирішивши це питання, префект одразу ж почав пояснювати свій погляд, супроводжуючи його коментарями до справи, про яку нам нічогісінько не було відомо. Префект говорив дуже багатослівно, виявляючи, втім, непогану обізнаність, а я час від часу наважувався робити натяки на те, що сонні години ночі потихеньку спливають. Дюпен же спокійно сидів у своєму улюбленому кріслі як саме втілення чемної уваги. Впродовж усього монологу мій друг жодного разу не зняв окулярів, і зазирнувши випадково за їхні зелені скельця, я одразу збагнув, що він давно вже в обіймах Морфея. Дюпен спав вісім нестерпно довгих годин, по завершенні яких префект врешті попрощався й пішов.

Уранці я отримав у префектурі повний звіт усіх фактів, що вдалося зібрати, а в редакціях — примірники всіх газет, в яких було надруковано бодай якусь інформацію щодо трагедії. В цілому, не беручи, звичайно, до уваги, усі (врешті спростовані) вигадки, справа зводилася до такого.

Марі Роже покинула будинок своєї матері на вулиці Паве-Сен-Андре близько дев'ятої години ранку в неділю 22 червня 18** року. Йдучи, вона повідомила такому собі чоловікові на ім'я Жак Сен-Есташ[62] (і тільки йому), що збирається провести день у своєї тітки, яка мешкає на вулиці Дром. Вузенька, коротенька, але жвава вулиця Дром була недалеко від

берегів Сени, а від пансіону мадам Роже до неї йти, навіть найкоротшим шляхом, понад дві милі. Сен-Есташ був офіційним нареченим Марі, мешкав він у пансіоні. Він мав зайти за своєю коханою надвечір та провести її додому. Але вдень вперіщила злива, і Сен-Есташ, подумавши, що дівчина залишиться на ніч у тітки (як не раз бувало за схожих обставин), вирішив, що немає потреби дотримувати свою обіцянку. А ввечері мадам Роже (немічна стара жінка сімдесятьох років) з острахом припустила, що "більше ніколи не побачить Марі", але тоді на її слова ніхто не звернув уваги.

У понеділок з'ясувалось, що Марі взагалі не з'являлась на улиці Дром. І коли надвечір дівчина не повернулася, було організовано запізнілий пошук на тих околицях, де вона могла б перебувати. Проте з'ясувати щось про неї вдалося лише на четвертий день після зникнення. Того дня (в середу 25 червня) один добродій на прізвище Бове,[63] який разом із другом розпитував про Марі в околицях застави Дюруль, що на тому боці Сени, почув, що рибалки тільки-но доправили на берег труп, який вони знайшли у річці. Побачивши тіло, мосьє Бове не без вагання упізнав колишню продавчиню з парфумерної крамниці. Його ж друг упізнав її одразу.

Обличчя небіжчиці було налите темною кров'ю, яка цідилася крізь рот. Піни, яка буває у звичайних потопельників, ніхто не помітив. На горлі залишилися синці та відбитки пальців. Закостенілі руки були схрещені на грудях. Пальці правої руки стиснуті у кулак, пальці лівої — напівзігнуті. На лівому зап'ястку лишилися два кругові рубці, схожі на сліди від мотузок або від однієї мотузки, але обмотаної навколо руки декілька разів. На лівому зап'ястку, так як і на всій спині (особливо біля лопаток), були численні подряпини. Щоб доставити труп до берега, рибалки використали мотузку, але вона не залишила на тілі дівчини жодних слідів. Шия небіжчиці набрякла. Також не було помічено видимих порізів чи синців від побоїв. Шию так сильно зашморгнули уривком мережива, що складки шкіри повністю його сховали, а вузол опинився біля лівого вуха. Вже цього було достатньо, щоб убити дівчину. Висновок медичного огляду не залишав жодних сумнівів у цнотливості небіжчиці. У ньому

зазначалося, що вона зазнала грубого насилля. Стан трупа дозволяв легко встановити особу. Одяг дівчини був подертий, навіть пошматований. З верхньої спідниці від нижнього краю до талії видерли смужку завширшки дюймів дванадцять, але не відірвали повністю, а тричі обмотали довкола талії й зав'язали на спині. Друга спідниця була з тонкого мусліну, і з неї видерли смужку завширшки вісімнадцять дюймів — вирвали її повністю й дуже обережно. Нею вільно обмотали шию й міцно закріпили. Поверх цієї муслінової смужки та мережива проходили стрічки капелюшка. Стрічки зав'язали не бантом, як зазвичай роблять жінки, а морським вузлом.

Після упізнання тіла його не відвезли в морг, як завжди робиться в таких випадках (це розцінили як зайву формальність), а поспіхом поховали недалеко від того місця, де його витягнули на берег. Дякуючи зусиллям Бове, справу зам'яли наскільки це було можливо, і спливло ще кілька днів, перш ніж вона привернула увагу громадськості. Врешті за справу взялася щотижнева газета:[64] тіло ексгумували й оглянули повторно, але нічого, крім уже описаного, знайти не вдалося. Проте цього разу одяг показали матері та друзям небіжчиці, які одразу заявили, що саме в цьому вбранні дівчина вийшла з дому того ранку, коли зникла.

Тим часом збудження публіки наростало. Декількох людей заарештували, але відпустили. Головна підозра спочатку лягла на Сен-Есташа, і спершу чоловік не зміг упевнено й переконливо розповісти, як він провів ту неділю після того, як Марі вийшла з дому. Втім, невдовзі він надав мосьє Г*** письмові свідчення про те, де і коли був того дня. Час спливав, але нічого нового не випливало. Тож по місту поповзли тисячі суперечливих чуток, а журналісти почали висувати власні версії та припущення. Серед них найцікавішою була гіпотеза про те, що Марі Роже жива, а з Сени виловили тіло іншої нещасної дівчини. Я вважаю за необхідне ознайомити читача з уривками статті, у якій про це йдеться. Стаття з'явилась у достатньо серйозній та відомій газеті — "L'Etoile".[65]

Мадемуазель Роже залишила будинок своєї матері вранці у неділю 22 червня 18** року, наголосивши, що збирається провідати тітку чи когось із родичів, що мешкають на вулиці Дром. Як було доведено, з того моменту дівчину ніхто не бачив. Вона безслідно зникла, і про неї немає жодної звістки… Досі не знайшлося жодного свідка, який бачив би її після того, як за нею зачинилися двері материнської домівки… І хоча у нас немає доказів, що Марі Роже ще ходила серед живих по дев'ятій годині ранку в неділю 22 червня, ми можемо сказати напевно, що до цього часу вона була здорова й неушкоджена. А в середу в Сені поблизу застави Дюруль виловили труп жінки. Це сталося — навіть якщо припустити, що Марі Роже кинули в річку не пізніш ніж за три години, як вона вийшла з дому, — лише через три доби після її зникнення — через три доби година в годину. Але безглуздо стверджувати, що вбивство (якщо таки можна говорити про вбивство) було скоєно так швидко, що вбивці скинули тіло у річку до полуночі. Такі злочинці віддають перевагу нічній темряві, а не денному світлу… Таким чином, якщо тіло, що знайшли у річці, справді є тілом Марі Роже, то воно могло пробути у воді не більш як дві з половиною або ж максимум три доби. Як показує життєвий досвід, тіла потопельників або трупи, які скинули у воду одразу після вбивства, спливають тоді, коли процес розкладу триває достатньо довго, а саме — не менше як шість-десять днів. Навіть тоді, коли тіло спливає раніш як за п'ять-шість днів через те, що над ним вибухнув гарматний заряд, воно незабаром знову опуститься на дно, якщо його негайно не витягнути на берег. У такому разі виникає справедливе питання: що спричинило відхилення від законів природи?… Якщо ж понівечене тіло пролежало на березі до ночі з вівторка на середу, то в цьому місці мали б залишитися бодай якісь сліди злочинців. Крім того, викликає чимало сумнівів навіть припущення, що тіло так швидко спливло, навіть якщо його скинули в річку за два дні після вбивства. А ще вкрай малоймовірно те, що лиходії, які скоїли цей злочин, скинули тіло у воду, не прив'язавши до нього ніякого тягаря, адже їм неважко було вжити таких застережних засобів.

Далі автор статті викладає свій погляд на те, що труп мав пробути у воді "не якісь там три доби, а вп'ятеро довше", оскільки процес розкладу

зайшов так далеко, що мосьє Бове не одразу його упізнав. Втім, цей доказ було повністю спростовано. Дозвольте навести ще один уривок:

То на основі чого ж мосьє Бове стверджує, що вбита — ніхто як Марі Роже? Він розірвав рукав сукні й побачив особливі прикмети, яких виявилося достатньо для впізнання. Громадськість, звісно, подумає, що під особливими прикметами маються на увазі якійсь шрами. Насправді ж він потер руку та виявив... волоски! На наш погляд, важко знайти більш нечітку прикмету, яка так само непереконлива, як і той факт, що в рукаві взагалі була рука. Того вечора мосьє Бове не повернувся до пансіону, а лише передав звістку мадам Роже про те, що слідство у справі її дочки досі триває. Якщо навіть припустити, що через похилий вік та горе мадам Роже не змогла сама прийти на впізнання (а припустити це вкрай важко), то мала знайтися бодай одна людина, яка вважала б за необхідне бути там присутньою, якби була впевнена, що то тіло Марі. Але ніхто туди не прийшов. Мешканці будинку на вулиці Паве-Сен-Андре навіть нічого не чули про те, що сталося. Сен-Есташ, коханий і майбутній чоловік Марі, який мешкав у пансіоні її матері, засвідчив під присягою, що нічого не знав про те, що тіло нареченої знайшли, аж до самого ранку наступного дня, коли мосьє Бове зайшов до його кімнати й розповів усе, що сталося. Зважаючи на характер новини, нам здається, що чоловік сприйняв її досить спокійно.

В такий спосіб газета намагалася створити враження, ніби близькі Марі були байдужими до подій, а відтак можна дійти висновку, що вони просто не вірили в те, що знайдене тіло таки належить їй. Із цих інсинуацій можна вивести таке: Марі за мовчазної згоди друзів і рідних залишила місто через причини, які могли б зашкодити її репутації, і коли в Сені знайшли труп, віддалено схожий на дівчину, ці ж таки друзі та рідні скористалися слушною нагодою і навели громадськість на думку про її смерть. Проте "L'Etoile" знову поквапилася з висновками. Було встановлено, що байдужість, про яку йшлося в газеті, — вигадка. Стара пані справді була настільки немічна та схвильована, що просто не могла прийти на впізнання, Сен-Есташ, який сприйняв новину аж ніяк не холоднокровно, ошалів із горя, а мосьє Бове, побачивши стан

колишнього нареченого, звернувся до родичів і друзів з проханням залишитися з ним, щоб завадити йому піти на ексгумацію. Ба більше, хоча "L'Etoile" заявила, що тіло повторно поховали за кошти громадськості, що рідні Марі відмовилися покрити навіть незначні витрати й що жоден із них не був присутній на церемонії, — хоча повторюю, "L'Etoile" заявляла все це, аби зміцнити враження, яке хотіла створити у своїх читачів, — усі ці твердження уже спростовані. В одному з наступних номерів цієї газети, автор зробив спробу кинути підозру на самого Бове. Ось що він написав:

А тепер обставини справи змінюються. Нам повідомили, що одного разу, коли в пансіон мадам Роже завітала мадам Б***, мосьє Бове, який збирався вже йти, сказав їй, що до них має прийти жандарм і що вона, мадам Б***, не повинна нічого розповідати жандарму до повернення самого Бове, тобто залишити всі пояснення йому… За теперішнього стану справи складається враження, що мосьє Бове тримає в голові всі обставини злочину. Без мосьє Бове зараз неможливо зробити жодного кроку, оскільки так чи інак обов'язково наштовхнешся на нього… За невідомих причин він твердо вирішив не дозволяти нікому брати участь у розслідуванні. Так, за твердженням чоловіків із родини, мосьє Бове буквально відштовхнув їх убік, та ще й у дуже дивний спосіб. Здавалося, він вельми не хотів, щоб рідні Марі побачили тіло.

Є факт, який певною мірою підтверджує підозру, кинуту на Бове цією статтею. За кілька днів до зникнення дівчини якийсь відвідувач, що на деякий час залишився сам у конторі Бове, помітив у замковій щілині троянду, а на грифельній дошці, яка висіла поруч, було написано "Марі".

В цілому ж загальна думка, наскільки ми могли робити висновки з газет, зводилась до того, що Марі стала жертвою бандитів, які завезли дівчину на той берег річки, вчинили над нею наругу й убили. Але "Le Commerciel",[66] газета достатньо впливова, усіляко заперечувала це припущення. Я наведу кілька абзаців з її статті:

Ми переконані, що слідство увесь час ішло хибним шляхом, оскільки орієнтувалося на заставу Дюруль. Не може бути, щоб дівчина, яка користувалася такою великою популярністю, пройшла непоміченою три квартали, а ті, хто її все ж таки бачив, забули про це, — адже Марі любили всі знайомі. Та й вийшла вона з дому в таку годину, коли на вулицях було повно людей… Коли мадемуазель Роже йшла до застави Дюруль або до вулиці Дром, її неодмінно мали впізнати більш як десяток перехожих, але поки не знайшлося жодного свідка, хто бачив би дівчину після того, як вона покинула домівку, та й окрім єдиного свідчення стосовно намірів Марі, у нас немає ніяких доказів того, що вона взагалі виходила. Її сукню розірвали, шматком тканини обмотали шию та закріпили вузол так, що тіло можна було нести, як клунок. Якби вбивство сталося біля застави Дюруль, не виникло б потреби у таких приготуваннях. Те, що труп знайшли у річці поблизу застави, аж ніяк не доводить того, що його скинули воду саме в тому місці… Від однієї з нижніх спідниць сердешної відірвали клапоть завдовжки два фути й завширшки один фут, зробили з нього пов'язку, що проходила під підборіддям і затягнута була на потилиці. Певно, усе це зробили для того, щоб не дати дівчині кричати, а відтак можна припустити, що злочинці не мали носовичків.

Проте за декілька днів до того, як до нас прийшов префект, поліція отримала важливу інформацію, яка спростувала більшість міркувань, опублікованих в "Le Commerciel". Два хлопчики, сини мадам Делюк, гуляючи лісом поблизу застави Дюруль, заблукали в густих хащах, де побачили зроблену з кількох великих каменів подобу стільця зі спинкою та ослінчиком під ноги. На верхньому камені лежала біла нижня спідниця, на нижньому — шовковий шарф. Поряд знайшли парасольку, рукавички й носовичок. На останньому було вигаптовано напис "Марі Роже". Клапті сукні висіли на колючому чагарнику. Земля була утоптана, кущі зламані — усе свідчило про боротьбу. В огорожі між хащами й річкою виявили проломи, а сліди на ґрунті вказували на те, що тут тягли щось важке.

Тижнева газета "Le Soleil",[67] повторюючи думку всієї паризької преси, так прокоментувала знахідки:

Усі ці речі пролежали там не менш як три-чотири тижні, внаслідок дощів вони заплiснявіли та злиплися. Навколо вже виросла трава, яка почала проростати й крізь них. Шовк на парасольці був цупким, але його складки склеїлися, а верхня зібгана частина так заплiснявіла та прогнила, що коли його розгорнули, він увесь розлізся… Обривки сукні були три дюйми завширшки та шість дюймів завдовжки. Один виявився клаптем шлярки, а другий — спідниці. Вони мали такий вигляд, ніби їх видерли, а висіли вони на чагарнику на висоті одного фута над землею… Не виникає жодних сумнівів у тому, що місце жахливого злочину врешті знайдено.

В результаті цього відкриття з'явилися нові відомості. Мадам Делюк засвідчила, що вона утримує невеличкий трактир недалеко від Сени на тому боці річки від застави Дюруль. Околиці тут безлюдні. Дістатися сюди з Парижа можна тільки на човні. Це улюблене місце недільного відпочинку міської потолочі. Тієї фатальної неділі десь о третій годині дня до трактиру зайшла дівчина у супроводі смаглявого парубка. Вони пробули там деякий час, а потім попрямували до густого лісу, що росте неподалік. Увагу мадам Делюк привернула сукня дівчини, оскільки вбрання нагадало жінці сукню родички, що нещодавно померла. Особливо добре вона роздивилася шарф. Невдовзі потому, як пара пішла, у трактир ввалилася зграйка бандитів, які поводилися нахабно, не розрахувалися за те, що з'їли та випили, а потім рушили у тому ж напрямку, що й дівчина з парубком. Повернулися вони до трактиру, коли вже сутеніло, й квапливо переправилися на той берег.

Того ж вечора, коли стало вже зовсім темно, мадам Делюк і її старший син чули неподалік від трактиру жіночі зойки. Лементували дуже гучно, несамовито, але недовго. Мадам Делюк упізнала не тільки шарф, який знайшли у хащах, а й сукню на трупі. Тепер уже й кучер Валенс[68] засвідчив, що бачив тієї неділі, як Марі Роже переправлялася через Сену в супроводі смаглявого парубка. Він, Валенс, дуже добре знав

Марі й не міг помилитися. Родичі дівчини упізнали речі, які знайшли у хащах.

Відомості, які я зібрав на прохання Дюпена із газетних статей, містили, крім уже згаданих, лише один новий факт — але цей факт був промовистим. Потому як речі Марі виявили у хащах неподалік — як тепер усі вважали — місця злочину, було знайдено мертвого чи напівмертвого Сен-Есташа, нареченого дівчини. Біля нього валялася порожня пляшечка, на якій було написано "опіум". Дихання чоловіка свідчило про те, що він таки прийняв отруту. Він помер, так і не отямившись. У нього в кишені знайшли записку, в якій Сен-Есташ коротко написав про своє кохання до Марі й повідомив, що має намір накласти на себе руки.

— Мені, звісно, не потрібно тобі пояснювати, — сказав Дюпен після того, як уважно прочитав мої нотатки, — що це заплутаніша справа, ніж убивство на вулиці Морг, і відрізняється вона в одному дуже важливому плані: це звичайний, хоча й дуже жорстокий злочин. У ньому немає нічого надзвичайно-незвичайного. Зверни увагу на те, що саме з цієї причини усі думали, що розкрити його буде неважко, але саме його звичайність і становить головну проблему. Так, спершу навіть не вважали за необхідне призначити винагороду. Служаки Г*** одразу ж "зрозуміли", як і чому було вчинено цей жорстокий злочин. Вони вигадували способи (багато способів) його здійснення, малювали в своїй уяві мотив (багато мотивів), і через те, що бодай один із цих численних способів і мотивів міг-таки виявитися справжнім, вони навіть не сумнівалися в тому, що якийсь із них відповідатиме реальності. Але та легкість, з якою виникали всі припущення, та їхня правдоподібність вказували на те, що знайти рішення буде напрочуд важко. Я помітив, що в пошуках істини логіка прокладає свій шлях, відходячи від площини ординарності, й у таких випадках необхідно питати не "Що сталося?", а "Що сталося такого незвичайного, чого не траплялося раніше?". Під час слідства в будинку мадам Л'Еспане[69] агенти Г*** були спантеличені незвичайністю скоєного, в той час як правильно спрямований розум побачив би в цьому запоруку успіху; і той-таки розум був би у відчаї, побачивши посередність в обставинах зникнення та вбивства дівчини із парфумерної крамниці,

хоча службовці префекта саме в ній розгледіли перспективу швидкого й успішного розкриття справи.

У випадку з мадам Л'Еспане та її дочкою від самого початку нашого розслідування стало зрозуміло, що було скоєно саме вбивство. Імовірність самогубства навіть не розглядалася. Тут ми також виключаємо таку можливість. Вигляд трупа, який знайшли неподалік від застави Дюруль, не залишає щодо цього жодних сумнівів. Але висловлюються думки, що тіло вбитої не належить Марі Роже, за впіймання вбивці чи вбивць якої призначена винагорода і щодо якої ми з префектом уклали домовленість. Ми з тобою обидва дуже добре знаємо цього мосьє. Й усвідомлюємо, що цілком довіряти йому не слід. Якщо ми почнемо наше розслідування з трупа та, спіймавши вбивцю, все ж з'ясуємо, що це тіло якоїсь іншої дівчини, а зовсім не Марі, або ж одразу припустимо, що Марі жива та знайдемо її — знайдемо цілою та неушкодженою, — то в обох випадках це марна праця, оскільки ми маємо справу з мосьє Г***. Тож нам, якщо не правосуддю, необхідно обов'язкового з самого початку встановити, чи справді труп, який виловили в Сені, належить зниклій Марі Роже.

Аргументи "L'Etoile" справили враження на публіку, та й сама газета переконана в їхній важливості й незаперечності, про що свідчить перший рядок однієї замітки, яка присвячена справі Марі Роже. А саме: "Декілька ранкових газет обговорюють переконливу статтю в номері "L'Etoile" за понеділок". На мій погляд, вона не доводить нічого, окрім запопадливості автора. Не можна забувати про те, що в цілому головною метою нашої преси є створення сенсації, висловлення й доведення власної точки зору, а не дослідження істини. Бо пошук істини визначає напрямок роботи журналістів, тільки коли допомагає здійснити основний намір. Якщо газета дотримується загальної думки (якою б обґрунтованою вона не була), їй ніколи не здобути успіху. Переважна більшість людей вважає мудрецем тільки того, чий погляд на справу різко відрізняється від загальноприйнятого. В логічних міркуваннях, так само як і в літературі, найбільшим і найшвидшим успіхом користується епіграма, хоча в обох випадках вона має найменше значення.

Я хочу сказати, що припущення, ніби Марі Роже жива, було висунуто "L'Etoile" через несподіваність і мелодраматичність такої ідеї, а зовсім не через її правдоподібність, і з тієї ж таки причини воно знайшло підтримку серед загалу. Розберімо послідовно всі докази, опубліковані в газеті, і спробуймо звільнити їх від непослідовності, з якою вони викладені.

Перш за все, автор прагне довести, що між зникненням Марі та виявленням тіла в річці минуло зовсім мало часу, тож це не може бути труп дівчини. Аби досягти своєї мети, журналіст скорочує цей проміжок настільки, наскільки це можливо. У своєму необачному прагненні він одразу робить поспішне й голослівне припущення: "Безглуздо стверджувати те, що вбивство (якщо можна говорити про вбивство) було скоєно так швидко, що вбивці скинули тіло у річку до полуночі". Одразу виникає природне питання: чому? Чому безглуздо буде припустити, що дівчину позбавили життя за п'ять хвилин потому, як вона вийшла з дому? Чому безглуздо припустити, що злочин було скоєно в інший проміжок часу? Вбивали і вбивають, не зважаючи на час доби. Але навіть якби Марі вбили будь-якої хвилини упродовж неділі з дев'ятої години ранку до за чверть дванадцята ночі, у злочинців і тоді залишився б час для того, щоб "скинути тіло у річку до полуночі". Це припущення зводиться до того, що вбивство взагалі не було скоєне в неділю, але якщо ми дозволимо "L'Etoile" висувати такі твердження, нам доведеться й надалі пробачати їй всі вільності. Фраза, що починається словами: "Безглуздо стверджувати те, що…" і т. д., незалежно від того, в якому вигляді вона з'являлася в "L'Etoile", могла би бути породжена такою думкою автора: "Безглуздо стверджувати те, що вбивство (якщо справді можна говорити про вбивство) було скоєно так швидко, що вбивці скинули тіло у річку до полуночі; безглуздо стверджувати все це, наголошуємо ми, та в той сам час безглуздо припускати (як ми твердо вирішили зробити), що тіло скинули в річку після полуночі", — цей висновок сам по собі досить нелогічний, але не такий абсурдний, як той, що надрукували в статті.

— Якби я просто хотів, — провадив Дюпен, — спростувати саме ці твердження "L'Etoile", я б обмежився тим, що допіру сказав. Але нас цікавить не "L'Etoile", а істина. Докази, про які ми так довго балакали,

мають лише один сенс, і цей сенс я послідовно та чесно пояснив, але важливо, не зупиняючись лише на словах, зрозуміти думку, яку ці слова явно мали донести, хоча й не донесли. Журналіст хотів сказати, що хоч якої пори дня чи ночі у неділю скоєне було вбивство, злочинці навряд чи ризикнули б перенести тіло до річки раніше опівночі. І саме в цьому криється безпідставне припущення, яке мене геть не влаштовує. Автор безпідставно стверджує, що вбивство було скоєне у такому місці й за таких обставин, що труп обов'язково мали нести до Сени. Насправді ж воно могло статися і на березі, і на річці, а відтак тіло могли скинути у воду в будь-який час доби, оскільки це був би найлегший і найлогічніший спосіб його позбутися. Ти, звісно, розумієш, що я не наполягаю на цій можливості й не висловлюю власну думку. Поки що я не зачіпаю реальні факти у цій справі, а хочу лише застерегти тебе від самого тону припущень "L'Etoile", звернувши увагу на те, що вони від самого початку мають необ'єктивний характер.

Таким чином, установивши межі для своїх упереджених ідей, газета заявляє: "Як показує життєвий досвід, тіла потопельників або трупи, які скинули у воду одразу після вбивства, спливають тоді, коли процес розкладу триває достатньо довго, а саме — не менше як шість-десять днів. Навіть тоді, коли тіло спливає раніш як за п'ять-шість днів через те, що над ним вибухнув гарматний заряд, воно незабаром знову опуститься на дно, якщо його негайно не витягнути на берег".

Це твердження покірно прийняли усі паризькі газети, окрім "Le Moniteur".[70] Видання спробувало спростувати лише ту частину статті, в якій ідеться про потопельників, наводячи п'ять-шість прикладів, коли тіла людей, про яких достовірно було відомо, що вони потонули, спливали через менший проміжок часу, ніж той, що зазначається в "L'Etoile". Але у намаганні "Le Moniteur" заперечити основне припущення "L'Etoile" лише посиланнями на конкретні випадки з життя, що йому суперечать, є щось надзвичайно нефілософське. Якби навіть "Le Moniteur" вказала не на п'ять, а на п'ятдесят трупів, які спливали за два-три дні, ці п'ятдесят прикладів однаково розцінювали б як виняток із правила, що наводиться в "L'Etoile", аж поки саме правило не було б спростоване. А якщо визнати

правило ("Le Moniteur" не заперечує його, а лише вказує на винятки), то припущення "L'Etoile" зберігають силу, оскільки вони стосуються лише вірогідності того, що тіло спливло до закінчення триденного строку; і ця можливість буде свідчити на користь "L'Etoile", аж поки кількість прикладів, на які по-дитячому посилаються її супротивники, не сягне кількості, коли стане доречно вести мову про протилежне правило.

Ти, либонь, зауважив, що усі міркування щодо цього мають бути побудовані таким чином, щоб спростувати згадане правило, а для цього ми маємо дослідити його раціональне підґрунтя. Так, почнімо з того, що людське тіло ненабагато легше або важче за воду в річці; іншими словами, питома вага людського тіла за звичайних умов приблизно дорівнює питомій вазі прісної води, яку воно витісняє. Тіла огрядних людей з тонкими кістками й тіла жінок, як правило, легші за тіла худих чоловіків із великими кістками; а на питому вагу річкової води певною мірою впливає наявність морської води, яку приносить припливна хвиля. Але навіть якщо не брати до уваги морської води, все ж таки можна вказати на те, що за відсутності додаткових причин навіть у прісній воді повністю тонуть лише деякі тіла. Майже кожен, хто впав у річку, зможе випливти, коли питома вага його тіла буде дорівнювати питомій вазі води, яку воно витісняє, іншими словами — якщо він зануриться майже з головою. Для людей, які не вміють плавати, найбільш правильною буде вертикальна позиція, причому голову необхідно відкинути й зануритися так, щоб над поверхнею води залишались тільки ніс і рот. Прийнявши таку позу, людина без зайвих зусиль триматиметься біля самої поверхні води. Але не можна нехтувати фактом, що питома вага тіла й води, яку воно витісняє, перебуває у слабкій рівновазі, і для того, щоб її порушити, достатньо навіть дрібниці. Наприклад, якщо підняти руку вгору і тим самим позбавити її підтримки води, це створить надлишкову вагу, і відтак можна зануритися з головою; а якщо неумисно схопитися за деревинку, це дозволить трохи підняти голову й роззирнутися довкола. Людина, яка не вміє плавати, зазвичай починає бити по воді, закидати за голову руки й намагається тримати голову прямо. В результаті рот і ніс опиняються під водою, яка при спробі вдихнути потрапляє в легені. Крім того, чимало води вливається у шлунок, і тіло стає настільки важчим, наскільки вода

важча за повітря, яке наповнювало порожнини раніше. Як правило, цієї різниці буває досить для того, щоб потонути, але тільки не в тих випадках, коли йдеться про дебелих людей із тонкими кістками. Люди з такою статурою, навіть потонувши, плавають біля поверхні води.

Труп, який опустився на дно річки, буде залишатися там доти, доки з якихось причин його питома вага знову не стане меншою за питому вагу води, яку воно витісняє. Це може бути пов'язано з розкладом чи ще чимось. У процесі гниття утворюється газ, який наповнює клітковину й порожнини, в результаті чого тіла сильно роздуваються, що створює жахливе враження. Коли здуття призводить до помітного збільшення об'єму трупа, а вага при цьому залишається незмінною, тіло стає легшим за воду, яку витісняє, а потім спливає. Але процес розкладу залежить від багатьох факторів, може прискорюватися чи сповільнюватися з різноманітних причин, такі як спека чи холод, кількість мінеральних речовин у воді, глибина, наявність чи відсутність течій, температура тіла, врешті, стан здоров'я людини перед смертю. Таким чином, цілком зрозуміло, що ми не можемо навіть припустити, через який час тіло спливе на поверхню внаслідок розкладу. За деяких обставин це станеться менше як за годину, а за інших — узагалі не станеться. Існують також хімікати, які пригнічують процес гниття, як, наприклад, біхлорид ртуті. Проте не лише розклад, а й бродіння рослинної маси у шлунку (чи в інших порожнинах) зазвичай призводить до утворення газів, у результаті чого тіло спливає. Гарматний постріл створює звичайну вібрацію, яка або вивільнює труп із бруду та мулу — і тіло спливає, бо вже й так мало піднятися на поверхню, — або руйнує якусь частину клітковини, що вже згнила, але перешкоджала роздуванню порожнин газом.

Таким чином, проаналізувавши суть питання, ми легко можемо перевірити справедливість твердження "L'Etoile". "Як показує життєвий досвід, — заявляє автор статті, — тіла потопельників або трупи, які скинули у воду одразу після вбивства, спливають тоді, коли процес розкладу триває достатньо довго, а саме — не менше як шість-десять днів. Навіть тоді, коли тіло спливає раніш як за п'ять-шість днів через те,

що над ним вибухнув гарматний заряд, воно незабаром знову опуститься на дно, якщо його негайно не витягнути на берег".

Тепер увесь цей абзац видається вкрай нелогічним і непослідовним. Життєвий досвід аж ніяк не показує, що шість-десять днів — достатній термін для того, щоб тіла потопельників розклалися настільки, аби сплисти на поверхню. Навпаки, і теорія, і практика показують, що не можна визначити термін, який передує спливанню. Якщо ж труп спливе через те, що над ним вибухнув гарматний заряд, то він "опуститься на дно, якщо його не витягнуть на берег" не "негайно", а лише тоді, коли процес розкладу зайде так далеко, що газ вивільниться назовні. Та я хотів би звернути твою увагу на підкреслену відмінність між "тілами потопельників" і "трупами, які скинули у воду одразу після вбивства". Хоча автор статті й указав на цю відмінність, він все ж зараховує ті й ті тіла до однієї категорії. Я вже пояснив, що тіло людини, яка тоне, набуває більшої питомої ваги, ніж вода, яку воно витісняє, і що така людина піде на дно, якщо вона битиме по воді, підкидаючи руки вгору, та захлинатиметься, в результаті чого у легені потрапить вода. Але "трупи, які скинули у воду одразу після вбивства" не б'ють по воді й не захлинаються. А в такому разі труп, як правило, взагалі не потоне — про цей факт автор статті в "L'Etoile", певно, не знав. Лише тоді, коли процес розкладу зайде надто далеко, тобто коли від тіла залишаться самі кістки, наголошую, тільки тоді, а не раніше, труп піде на дно.

То як тепер розцінювати твердження, що тіло, яке знайшли, не належить Марі Роже, оскільки воно пливло по річці, хоча з моменту зникнення дівчини минуло всього-на-всього три дні? Якби вона потонула, то (пам'ятаймо, що це жінка) взагалі могла залишитися біля поверхні води, а якщо й пішла на дно, то її труп міг спливти навіть раніше, ніж через добу. Але ж ніхто не висуває припущення, що дівчина потонула, а коли її скинули у воду вже мертвою, то немає нічого дивного в тому, що тіло пливло по річці: воно й не мало піти на дно.

"Але якщо понівечене тіло пролежало на березі до ночі з вівторка на середу, то в цьому місці мали б залишитися бодай якісь сліди злочинців",

— стверджує "L'Etoile". У цьому місці важко одразу здогадатися, куди хилить автор. А він, виявляється, хоче випередити можливе заперечення щодо своєї теорії, а саме: тіло пролежало на березі дві доби, де воно розкладалося швидко, набагато швидше, ніж під водою. Він припускає, що в цьому разі воно мало б спливти вже в середу, і вважає, що піднятися воно могло лише за таких умов. А відтак автор дуже поспішає вказати на те, що труп не залишали на березі, оскільки тоді "у цьому місці мали б залишитися бодай якісь сліди злочинців". Гадаю, ти посміхаєшся через відсутність логіки в цих міркуваннях. Ти не можеш розуміти, яким чином сам лише час перебування тіла на березі впливає на збільшення кількості слідів, які залишили злочинці. Для мене це також залишається загадкою.

"А ще вкрай малоймовірно те, — продовжує наша газета, — що лиходії, які скоїли цей злочин, скинули тіло у воду, не прив'язавши до нього ніякого тягаря, хоч їм неважко було б ужити таких застережних засобів". Зверни увагу на комічну непослідовність припущень! Ніхто, навіть "L'Etoile", не заперечує той факт, що жінку, труп якої знайшли в річці, було вбито. Ознаки насильницької смерті аж надто явні. У автора "L'Etoile" лише одна мета: переконати, що ця небіжчиця — не Марі. Він прагне довести те, що Марі не вбили, а не те, що взагалі не було скоєно злочину. Але його міркування підтверджують лише останнє. Ось тіло, до якого не прив'язали ніякого тягаря. Вбивці, кидаючи труп у воду, обов'язково прикріпили б до нього щось важке. Звідси маємо, що злочинці взагалі його у річку не вкинули. Якщо цей аргумент щось і доводить, то лише це. Питання щодо особистості небіжчиці навіть не обговорюється, а "L'Etoile" тепер докладає чималих зусиль, аби заперечити твердження, яке було висунуто раніше: "Ми цілком переконані в тому, що тіло, яке знайшли, — труп убитої жінки".

І це не єдиний випадок, коли наш автор мимоволі заперечує сам себе лише у цій частині своїх міркувань. Я вже наголошував на тому, що він усіляко намагається зменшити проміжок часу між зникненням Марі та виявленням тіла. Тим часом автор наполегливо підкреслює, що жодна людина не бачила дівчини з тієї хвилини, як за нею зачинилися двері

материнської домівки. "У нас немає доказів, — пише він, — що Марі Роже ще ходила серед живих по дев'ятій годині ранку в неділю 22 червня". Через те, що його аргумент явно однобічний, автору слід було взагалі про це не згадувати, оскільки, якби знайшовся свідок, який бачив Марі, скажімо, у понеділок чи вівторок, то проміжок часу, про який ідеться, значно б скоротився, а відтак, згідно з міркуваннями самого журналіста, зменшилася б і вірогідність того, що знайшли труп саме нашої гризетки. Кумедно спостерігати, як наполегливо "L'Etoile" звертає увагу на цю деталь, щиро вірячи, що в такий спосіб підтверджує загальний хід думок.

Тепер перечитай ту частину статті, де йдеться про те, як мосьє Бове проводив упізнання. Що стосується волосин, тут "L'Etoile" явно хитрувала. Мосьє Бове аж ніяк не бовдур, а тому він не став би наводити як доказ наявність волосин на руці. Волосини є на кожній руці. Невизначеність твердження "L'Etoile" перекручує свідчення. Він, мабуть, мав на увазі своєрідність цих волосин: особливий колір, густоту, довжину чи розташування.

"Її нога, — пише автор, — була маленькою, як і тисячі інших жіночих ніжок. Її підв'язка, як і чобітки, не може виступати вагомим доказом, адже те й те продають у великій кількості. Те саме можна сказати і про квіти на капелюшку. Мосьє Бове особливо наголошує на тому, що застібка на підв'язці зміщена. Та це нічого не доводить, оскільки більшість жінок вважають за краще, придбавши підв'язки, припасовувати їх удома, а не приміряти в лавці". Важко навіть припустити, що журналіст стверджує це серйозно. Якби мосьє Бове у пошуках тіла Марі знайшов труп жінки, який би статурою та зовнішністю схожий був на зниклу дівчину, він мав би всі підстави стверджувати (навіть не беручи до уваги одягу), що відшукав саме мадемуазель Роже. А якби, крім загальної схожості, він виявив ще й ті своєрідні волосини, які бачив на руці Марі, його впевненість зросла б прямо пропорційно до незвичайності цієї прикмети. Якщо і в Марі, і в трупа були маленькі ступні, то ймовірність того, що це тіло належить саме Марі, зростає не в арифметичній, а в геометричній прогресії. Додай до цього чобітки, точнісінько як ті, що були на ній у день зникнення, — хоча таке взуття й "продають у великій

кількості", — і твоє припущення перетвориться на певність. Те, що саме по собі не є точною ознакою особи, завдяки місцю й низці інших прикмет стає майже незаперечним доказом. Якщо взяти до уваги ще й такі самі квіти на капелюшку, які носила зникла дівчина, то впізнання можна вважати завершеним. Достатньо було б і однієї квітки, але ми маємо не дві й навіть не три. І кожна з них не просто збільшує нашу певність, а посилює її у сотні, ні, навіть у тисячі разів. А тепер виявімо на небіжчиці такі самі підв'язки, які мала дівчина, — й подальші дослідження стають просто безглуздими. Застібки на цих підв'язках переставлені так, щоб припасувати їх до ноги, але саме це Марі й зробила, перш ніж піти. Тож після усього цього сумніватиметься лише божевільний чи лицемір. А якщо "L'Etoile" наполягає на тому, що таке вкорочення підв'язок — справа цілком звичайна, це вказує лише на упередженість автора статті. Власне еластична природа підв'язки вже є доказом незвичайності такої перестановки застібки. Якщо річ може вкорочуватися сама, необхідність докладати до цього додаткові зусилля — аж ніяк не звичайна справа. Те, що підв'язки Марі потребували такого припасування, стало випадковістю у найточнішому сенсі слова. Однієї цієї деталі було б достатньо для встановлення особистості. Але ж на трупі не тільки знайшли самі лише підв'язки зниклої дівчини, чи її чобітки, чи капелюшок, чи квіти з її капелюшка; не тільки виявилося, що ступні небіжчиці теж маленькі, що в неї такі ж волосини на руці, що вона статурою та зовнішністю нагадує Марі… — були наявні всі ці прикмети! Якби вдалося довести, що автор статті "L'Etoile" за таких обставин ще сумнівається в особистості небіжчиці, його можна було б оголосити божевільним і без висновку медичної експертизи. Він вирішив, що з його боку буде розумно вжити професійну лексику адвокатів, які задовольняються повторенням загальних юридичних понять. Хочу зауважити одну цікаву деталь: більшість із того, що суди відмовляються вважати доказом, для кмітливого розуму є найпереконливішим аргументом. Оскільки суд керується загальними принципами, які визначають, що може бути доказом, а що ні, тобто використовує принципи, закріплені кодексом, він не відступає від них у конкретних випадках. Звісно, така непохитна вірність принципу разом із повним ігноруванням винятків, які йому суперечать, може стати способом виявлення істини — але за довгий

проміжок часу. В цілому така практика має своє філософське пояснення, проте правильно й те, що вона призводить до великої кількості індивідуальних помилок.[71]

Що ж до інсинуацій, спрямованих проти Бове, я вважаю, що ти, не вагаючись, їх відкинеш. Тобі, певно, зрозуміла сутність характеру цього чоловіка. Він — не надто мудрий романтик, який охоче лізе у чужі справи. Кожна людина, якій притаманні ці риси, у серйозних ситуаціях поводиться таким чином, що викликає підозру в тих, хто вирізняється кмітливим розумом, чи у тих, кому вона не подобається. Мосьє Бове (ґрунтуючись на твоїх нотатках) особисто розмовляв із редактором "L'Etoile" і зачепив його самолюбство, наполягаючи на тому, що труп, незважаючи на теорію газети, без сумнівів, належить Марі Роже. "Він, — заявляє автор статті, — вперто стоїть на тому, що це — тіло Марі, але не може навести доказів переконливіших, ніж ті, про які ми вже згадували". Не повертаючись до питання, що "переконливіших доказів" узагалі не існує, треба підкреслити важливий факт: у таких ситуаціях людина може бути цілком певною, але не мати доказів, які задовольнили б інших. Важко дати точне визначення тому враженню, яке у нас викликає та чи та людина. Кожен легко впізнає своїх знайомих, але далеко не кожен може дати логічне пояснення, яким чином він їх упізнав. Автор статті в "L'Etoile" не повинен ображатися на мосьє Бове лише тому, що останній не в змозі підкріпити свою переконаність доказами.

Пов'язані з ним підозрілі обставини набагато легше пояснити, базуючись на моєму уявленні про нього як про романтичну особистість, що охоче лізе в чужі справи, ніж на припущенні про його вину, на якому наполягає журналіст. Якщо ми поставимося до цього чоловіка добротливо, то відразу ж зрозуміємо і появу троянди в замковій шпарині, і "Марі" на грифельній дошці, і як він відштовхнув убік родичів чоловічої статі, і небажання, щоб рідні Марі побачили тіло, і застереження, яке він залишив мадам Б***, вказуючи на те, що вона не по вин на нічого розповідати жандарму до повернення самого Бове, і врешті його рішучий намір "не дозволяти нікому брати участь у розслідуванні". Я ні на мить не сумніваюся в тому, що Бове залицявся до Марі, що вона кокетувала з

ним і що він прагнув переконати всіх, ніби користується її довірою та прихильністю. Я не маю наміру особливо застановлятися на цьому, оскільки факти цілком спростовують твердження "L'Etoile" стосовно байдужості матері та інших родичів Марі — байдужості, яка б дозволила мати сумніви в щирості їхнього переконання, що знайшли справді труп Марі, — надалі ми вважатимемо, що питання про встановлення особистості небіжчиці вирішене на нашу користь.

— А що ти думаєш, — спитав я, — про теорію "Le Commerciel"?

— Я вважаю, що ця газета заслуговує на значно більшу увагу, ніж усі інші теорії, які були оприлюднені. Висновки, які робить "Le Commerciel", мають філософське підґрунтя, вони досить мудрі, але принаймні у двох випадках передумови базуються на неточних спостереженнях. "Le Commerciel" указує на те, що бандити схопили Марі недалеко від материної домівки. "Не може бути, — наголошує газета, — щоб дівчина, яка користувалася такою великою популярністю, пройшла непоміченою три квартали". Таке припущення міг висловити лише корінний парижанин, публічна людина, яка зазвичай ходить лише певними вулицями у діловій частині міста. Йому рідко вдається пройти шість кварталів од своєї контори без того, щоб його хтось не впізнав і не заговорив до нього. Він знає, наскільки широке коло його знайомих, порівнює власну популярність з популярністю продавчині з парфумерної крамнички і не вбачає в цьому суттєвої відмінності, а відтак робить висновок, що Марі мають упізнавати на вулицях так само, як і його. Але це було б можливо лише тоді, якби дівчина, як і він, ходила тим самим незмінним шляхом у межах певної частини міста. Він ходить своїм маршрутом у певні години, і той пролягає вулицями, де він на кожному кроці зустрічає людей, які цікавляться ним через спільність занять і справ. Марі ж навряд чи гуляла тими самими стежками. А в нашому разі найправдоподібнішим буде припущення, що дівчина обрала шлях, який дуже відрізнявся від тих, якими вона ходила зазвичай. Зіставлення, яке, згідно з нашими припущеннями, мала на увазі "Le Commerciel", було б імовірним, якби двоє згаданих людей пройшли б через усе місто. В цьому разі, за умови однакової кількості знайомих, були рівними і їхні шанси на

однакову кількість зустрічей. Я ж уважаю не тільки можливим, а й найвірогіднішим те, що Марі пройшла від своєї домівки до тітчиної оселі, не зустрівши ні душі з тих, кого б знала вона чи хто знав би її. Отож ми маємо пам'ятати про знач ну невідповідність між колом знайомих навіть найвідомішого парижанина та кількістю населення Парижа.

Якщо ж навіть після цих міркувань припущення "Le Commerciel" не вважатиметься спростованим, його неодмінно похитне посилання на час, коли Марі вийшла з дому. "Та й вийшла вона з дому о тій порі, — стверджує автор статті, — коли на вулицях було повно людей". Насправді ж це не зовсім так. Була дев'ята ранку. Справді, о цій порі на вулицях буває повно народу в будь-який день тижня, окрім неділі. Але в неділю о дев'ятій ранку парижани зазвичай вдома, готуються йти до церкви. Будь-яка спостережлива людина, понад усякий сумнів, помічала, що недільного ранку з восьмої до десятої години на вулицях ледве чи можна зустріти двох-трьох перехожих. Між десятою та одинадцятою годинами місто справді пожвавлюється, але не раніше, не о дев'ятій ранку, коли дівчина залишила домівку.

"Le Commerciel" не виявила достатньої спостережливості й ще в одному випадку. "Від однієї з нижніх спідниць сердешної, — вказує автор, — відірвали клапоть завдовжки два фути й завширшки один фут, зробили з нього пов'язку, що проходила під підборіддям й затягнута була на потилиці. Певно, усе це зробили для того, щоб не дати дівчині кричати, а відтак можна припустити, що злочинці не мали носовичків". Наскільки це твердження обґрунтоване саме по собі, ми обговоримо пізніше, зараз же відзначимо те, що під "злочинцями, в яких не було носовичків", маються на увазі неприторенні мерзотники. Але навіть в останнього голодранця завжди є носовичок. Ти, напевне, помітив, що за останні роки для всієї місцевої потолочі носовик став конче необхідною річчю.

— А що ти скажеш про статтю в "Le Soleil"? — спитав я.

— Дуже шкода, що її автор не народився папугою, бо став би найвідомішим папугою в усьому світі. Він просто повторив деякі твердження, які вже були опубліковані, старанно зібравши їх з різних газет. Цитую: "Ці речі пролежали там не менш як три-чотири тижні, й не виникає жодних сумнівів у тому, що місце жахливого злочину врешті знайдено". Факти, які переказує "Le Soleil", аж ніяк не розганяють моїх сумнівів, але ми обговоримо це згодом, у зв'язку з іншими аспектами справи.

А поки нам потрібно розглянути інші питання. Ти, певна річ, не міг не помітити, з якою надзвичайною недбалістю оглядалося тіло. Так, особу небіжчиці встановили досить швидко, але ж багато чого залишилося нез'ясованим. Наприклад, чи нічого не зникло. Чи надівала дівчина, коли виходила з дому, коштовні прикраси. А якщо так, то чи знайшли їх на трупі. Усі ці важливі питання залишилися поза увагою слідства, так само як і не було досліджено й інші, не менш суттєві моменти. Тож ми маємо самі задовольнити власну цікавість. Так, необхідно переглянути роль Сен-Есташа. У мене немає щодо нього підозр, але слід міркувати логічно. Ми ретельно перевіримо його письмове свідчення про те, де і коли він був тієї неділі. Такі свідчення часто бувають украй ненадійними. І якщо ми не знайдемо в них жодної суперечності, то нам не доведеться більше займатися Сен-Есташем. Але його самогубство, хоча й могло б зміцнити підозри у разі, якби ми довели неправдивість цих свідчень, цілком можна пояснити, якщо вони щирі, а тому не будемо через нього змінювати звичайні методи аналізу.

А зараз я пропоную поки що не розглядати безпосередньо трагічні події, а зосередитися на обставинах, що їм передували та їх супроводжували. Однією з найгрубіших помилок при розслідуванні, подібному до нашого, є те, що досліджується лише власне факт, а усі події, так чи так із ним пов'язані, цілковито ігноруються. У суді, до речі, поширена злочинна практика: розглядаються лише ті докази та свідчення, які безпосередньо й очевидно пов'язані зі справою. Та як показує попередній досвід і як завжди покаже справжня філософія, значною мірою істина виявляється завдяки дослідженню обставин, що на

перший погляд здаються недоречними. Саме дух, якщо не літера цього принципу, лежить в основі схильності сучасної науки спиратися на непередбачене. Але, можливо, тобі не зрозуміло, про що я веду мову. Історія людських знань постійно доводить одне й те саме: найбільша кількість найвизначніших відкриттів пов'язана із супровідними, випадковими чи непередбаченими обставинами, а тому при огляді перспектив на майбутнє виникла необхідність відводити не просто неабияке, а значуще місце майбутнім винаходам, які з'являться завдяки випадковості, за межами звичайного очікування. Зараз прогнозування майбутнього, що спирається лише на минулий досвід, аж ніяк не співвідноситься з філософією. Основу таких прогнозів складає випадок. Ми перетворюємо непередбачуваність на предмет точних розрахунків. Ми підпорядковуємо несподіваність і неймовірність математичним формулам.

Я вже наголошував на тому, що найчастіше істина виявляється завдяки побічним обставинам; і відповідно до принципу, що криється за цим фактом, я перенесу розслідування з протоптаної, але хибної стежки на інший ґрунт — поговорімо власне про обставини, що супроводжували подію. Тимчасом як ти перевірятимеш правдивість письмових свідчень Сен-Есташа, я повернуся до газет і спробую подивитися на інформацію об'єктивніше, ніж ти. Поки що ми тільки провели попередню розвідку; але буде досить дивно, якщо те всебічне ознайомлення з пресою, до якого я маю намір узятися, не відкриє нам які-небудь побічні подробиці, що визначать напрям подальшого дослідження.

Виконуючи доручення Дюпена, я ретельно вивчив свідчення колишнього нареченого Марі й переконався в їх істинності, а відповідно і в невинності Сен-Есташа. Тим часом мій друг із надзвичайною ретельністю, яку я вважав непотрібною та недоцільною, переглядав публікації. А за тиждень він поклав переді мною такі газетні вирізки:

Приблизно три з половиною роки тому схожі хвилювання спричинило зникнення тієї-таки Марі Роже з парфумерної крамниці мосьє Леблана в Пале-Роялі. Але за тиждень Марі з'явилася на своєму звичному місці за

прилавком, жива та здорова, хоча й трохи засмучена. Мосьє Леблан і мадам Роже заявили, що дівчина просто їздила до подруги за місто; на тому справа і скінчилася. Ми вважаємо, що й зараз дівчина зникла з тієї ж причини і що за тиждень, а може, за місяць ми знову її побачимо.

Вечірня газета,[72] понеділок, 23 червня.

Вчора одна з вечірніх газет пригадала перше таємниче зникнення мадемуазель Роже. Нам відомо, що увесь той тиждень, коли її не було в лавці мосьє Леблана, дівчина провела в компанії молодого морського офіцера, який має репутацію розпусника. Припускають, що вони посварилися, завдяки чому дівчина, на щастя, повернулася додому. Ми знаємо ім'я цього Лотаріо,[73] який зараз перебуває в Парижі, але зі зрозумілих причин ми його не розголошуємо.

"Le Mercurie",[74] вівторок, 24 червня, ранковий випуск.

Позавчора на околицях нашого міста було скоєно жахливий злочин. Надвечір, коли вже сутеніло, якийсь чоловік найняв шістьох парубків, які каталися на човні по Сені, щоб вони перевезли його з жінкою та дочкою через річку. Коли човен дістався протилежного берега, троє пасажирів зійшли і вже встигли відійти досить далеко, аж раптом дівчина згадала, що забула в човні парасольку. Вона повернулася за нею, але бандити схопили її, заткали рот кляпом, відпливли на середину річки, вчинили над нею наругу і врешті висадили на берег поблизу того місця, де вона сіла в човен разом із батьками. Злочинцям пощастило втекти, але поліція вже їх вистежила і найближчим часом дехто з них опиниться за ґратами.

Ранкова газета,[75] 25 червня.

Ми отримали декілька листів, мета яких — довести, що винуватець нещодавнього жорстокого злочину був Мене́,[76] але оскільки офіційне слідство зняло з нього усі обвинувачення, а докази наших

кореспондентів продиктовані радше охотою знайти негідника, ніж надійними свідченнями, тож не вважаємо за доцільне їх публікувати.

Ранкова газета,[77] 28 червня.

Ми отримали декілька гнівних листів, що їх, скоріше за все, писали різні люди, проте усіх їх об'єднує певність у тому, що сердешна Марі Роже стала жертвою однієї з численних бандитських зграй, які наводнюють околиці нашого міста щонеділі. Ми повністю погоджуємося з цим припущенням і згодом опублікуємо деякі з цих листів.

Вечірня газета,[78] вівторок, 30 червня.

У понеділок один із човнярів, який працює в митному управлінні, помітив порожній човен, що плив униз за течією Сени. Вітрила були складені й лежали на дні човна. Човняр відбуксував його до своєї пристані. Наступного ранку човен забрали звідти без відома жодного зі службовців. Стерно човна зараз у конторі біля пристані.

"Le Diligence", вівторок, 26 червня.

Прочитавши ці вирізки, я не тільки не побачив жодного зв'язку між ними, а й ніяк не міг збагнути, яким чином вони стосуються нашої справи. Тож мені нічого не залишалося, як чекати на пояснення Дюпена.

— Я поки що не зупинятимуся на першій і другій вирізках, — почав мій друг. — Я дав їх тобі головним чином для того, аби продемонструвати надзвичайну недбалість нашої поліції, яка, наскільки я зрозумів зі слів префекта, навіть не переймалася тим, щоб дістати бодай якусь інформацію про згаданого морського офіцера. А стверджувати, що між першим і другим зникненням Марі не може бути ніякого зв'язку, принаймні нерозумно. Припустімо, перша втеча з дому закінчилася сваркою і зраджена дівчина повернулася до матері. Тепер другу втечу (якщо нам відомо, що то також була втеча) ми можемо розглядати

радше як свідчення того, що зрадник знову став залицятися до мадемуазель Роже, ніж як результат нових стосунків дівчини з іншим чоловіком, — нам простіше вважати її відновленням старого роману після примирення, ніж початком нового. Я припускаю майже зі стовідсотковою вірогідністю, що колишньому коханому, який одного разу вже вмовив дівчину втекти з ним, знову вдалося її на це підбити. А тепер дозволь мені привернути твою увагу до того факту, що проміжок часу між першою — очевидною — втечею та другою — можливою — лише на кілька місяців перевищує звичайний термін далекого плавання наших військових кораблів. Мабуть, першого разу коханцю завадив здійснити лихі наміри наказ відпливати, тож після повернення він знову взявся до виконання свого мерзотного плану, який не встиг завершити… чи принаймні не завершив сам… Але про це нам нічого не відомо.

Ти, звісно, заперечуватимеш, мовляв, у другому випадку не було ніякої втечі. І матимеш рацію, але чи можемо ми стверджувати, що її не планували? Окрім Сен-Есташа й, можливо, Бове, в Марі не було визнаних прихильників, які залицялися до неї відкрито й зі шляхетними намірами. Ніде не згадується про когось іншого. І хто ж цей таємний коханий, про якого родичам (у кожному разі більшості з них) нічого не відомо, і з яким Марі зустрічається вранці у неділю, і якому довіряє настільки, що без вагань залишається з ним аж доти, коли дикі хащі поблизу застави Дюруль огорнули вечірні сутінки? То хто ж цей таємничий коханий, знову питаю я, про якого рідні дівчини навіть гадки не мають? І що означає дивне пророцтво мадам Роже, яке вона вимовила після того, як Марі пішла? Що вона мала на увазі, коли казала: "Боюся, я вже ніколи не побачу Марі"?

Але якщо нам важко уявити, що мадам Роже знала про можливу втечу, то чи так уже недоречно припустити, що сама Марі її планувала? Виходячи з дому, вона сказала, що збирається навідати тітку, яка живе на вулиці Дром, і попросила Сен-Есташа зайти по неї ввечері. На перший погляд ця обставина ніби повністю заперечує моє здогадку, але міркуватимемо логічно. Достеменно відомо те, що дівчина з кимось зустрілася, вирушила з ним на той берег річки і десь о третій годині дня

опинилася на околицях застави Дюруль. Але погоджуючись на прогулянку з незнайомцем (байдуже, з якою метою), Марі не могла не подумати про те, як вона пояснюватиме свою відсутність, а також про підозри, які виникнуть у її нареченого, коли, прибувши по неї у призначену годину, він з'ясує, що дівчина там навіть не з'являлася, а потім, повернувшись додому з такою тривожною новиною, не побачить її і там. Я повторюю, вона не могла не подумати про все це. Марі мала передбачати відчай Сен-Есташа і всі підозри й плітки, які породить її зникнення. Після такого їй було б важко повернутися додому, але Марі могла не турбуватися про все це, якби, скажімо, вона від самого початку і не збиралась повертатися.

Припустімо, вона міркувала так: "Мені потрібно зустрітися з чоловіком, щоб утекти разом із ним, або з будь-якими іншими намірами, про які знаю лише я. Необхідно влаштувати все так, щоб нам не завадили, необхідно виграти час, щоб уникнути переслідування. Тож я скажу, що збираюсь провести цілий день у тітки на вулиці Дром. Я проситиму Сен-Есташа не заходити по мене, аж поки не посутеніє, і таким чином моя відсутність не викличе ні в кого ані хвилювання, ані підозр, а в мене буде доволі часу. Якщо я звелю Сен-Есташу зайти по мене лише надвечір, певно, що він не з'явиться там раніше; якщо ж я промовчу, то матиму зовсім мало часу, оскільки вдома чекатимуть, що я прийду раніше, і моя відсутність спричинить занепокоєння. Якби ж я збиралася повернутися — скажімо, мала наміри лише прогулятися з чоловіком, — то я б узагалі не просила Сен-Есташа зайти по мене, оскільки тоді б він обов'язково з'ясував, що я його обдурила, в той час як мені було б неважко приховати правду — я просто нічого йому не говорила б, повернулася б додому раніше, ніж почне сутеніти, а потім повідомила б, що провела день у тітки на вулиці Дром. Але оскільки я не збираюсь повертатися — або ж не раніш як за кілька тижнів чи тільки після того, як вживу певні застережні заходи, — то головним завданням для мене є виграти час".

У твоїх нотатках зазначено, що від самого початку суспільна думка щодо цієї трагічної події схилялася до того, що Марі стала жертвою

бандитів. А за певних обставин суспільною думкою не можна нехтувати. Коли вона виникає сама по собі, так би мовити спонтанно, то це радше інтуїція, якою наділені геніальні особистості. І в дев'яноста дев'ятьох випадках зі ста я з нею погоджуся. Але необхідно твердо знати, що вона ніким не продиктована. Ця думка має бути лише думкою власне суспільства, але таку відмінність часто досить важко сприйняти й пояснити. У нашому разі суспільна думка про банду могла виникнути через подібний випадок, детально описаний у моїй третій газетній вирізці. Новина про те, що знайдено труп Марі, молодої вродливої дівчини, яка вже привертала до себе увагу публіки, схвилювала весь Париж. На її тілі залишилися сліди насилля, труп витягнули з річки. Але одразу ж стає відомо, що тоді ж або приблизно тоді, коли було скоєно вбивство, якійсь мерзотники зґвалтували й іншу дівчину, яка, на щастя, залишилася живою. Що ж дивного в тому, що достовірні дані про жорстокий злочин вплинули на формування суспільної думки з приводу іншого злочину, про який поки що немає ніякої точної інформації? Суспільна думка шукала винних, і вона знайшла їх завдяки обставинам іншої трагедії! Адже тіло Марі витягли з тієї самої річки, на якій було скоєно й інший злочин. На перший погляд, зв'язок цих двох подій настільки очевидний, що було б дивно, якби публіка не помітила цієї подібності й не вхопилася за неї. Але насправді те, у який спосіб було скоєно перший злочин, радше доводить, що другий, хоч і стався приблизно в ту ж годину, мав зовсім іншу природу. Якби виявилося, що в той час як одна зграя мерзотників у певному місці робила свою лиху справу, інша банда на тих самих околицях того ж таки міста, за таких точно обставин, у ту ж пору вчиняла таке саме паскудство, то в це важко було б повірити! А от суспільна думка, яка склалася під впливом навіювання, прагне нас у цьому переконати.

Перш ніж я продовжу, поговорімо про можливе місце злочину, а саме про хащі поблизу застави Дюруль. Необхідно зауважити, що це зовсім близько від громадської дороги. Глибоко в нетрях знайшли три-чотири великі камені, з яких зробили подобу стільця зі спинкою та ослінчиком під ноги. На верхньому камені лежала біла нижня спідниця, на нижньому — шовковий шарф. Поряд лежали парасолька, рукавички й носовичок.

На останньому було вигаптуване ім'я "Марі Роже". Клапті сукні висіли на колючому чагарнику. Земля була втоптана, кущі зламані — усе свідчило про боротьбу.

Незважаючи на те, що преса надавала неабиякого значення цим знахідкам, та попри одностайне рішення, що місце трагедії врешті знайдено, досі залишається місце для вагань. Я особисто можу вірити чи не вірити, що злочин було скоєно саме там, але існують досить вагомі підстави для сумніву.

Якщо наслідувати "Le Commerciel", яка припускає, що драма сталася десь поблизу вулиці Паве-Сен-Андре, то її учасники, якщо вони залишилися в Парижі, звісно, жахнулися від того, що привернули увагу спільноти, і люди з певним типом мислення обов'язково почали б вигадувати щось, аби відвернути публіку. А оскільки хащі біля застави Дюруль уже викликали певні підозри, у злочинців могла виникнути думка підкинути речі дівчини в те місце, де їх потім і знайшли.

У "Le Soleil" немає ніяких реальних підстав стверджувати, що речі пролежали там більш як три-чотири тижні, оскільки існує чимало непрямих доказів, які вказують на те, що неможливо було не помітити сукню, парасольку, шарф, рукавички й носовичок протягом двадцятьох днів між фатальною неділею і вечором, коли їх знайшли хлопчики. "Внаслідок дощів, — пише "Le Soleil", повторюючи думку інших видань, — вони заплiснявіли та злиплися. Навколо вже виросла трава, яка почала проростати й крізь них. Шовк на парасольці був цупким, але його складки склеїлися, а верхня зібгана частина так заплiснявіла та прогнила, що коли його розгорнули, він увесь розлізся…" Що ж до трави, яка "виросла навколо й почала проростати крізь" речі, про ці факти свідчать лише слова, а відтак і враження двох маленьких хлопчиків, оскільки діти віднесли всі знайдені речі додому і ніхто більше їх не бачив. Але за теплої та вогкої погоди (саме така була в ту пору, коли скоїли вбивство) трава, буває, виростає на два-три дюйми за добу. Якщо покласти парасольку на траву, то за тиждень її повністю сховають високі бадилини. Що ж до плісняви, на яку автор статті в "Le Soleil" так уперто

посилається, що тільки в одному уривку, який я процитував, він наголошує на цьому декілька разів, то невже ж цей журналіст не знає її природи? Невже йому треба пояснювати, що це один із різновидів грибків, а вони можуть виростати та згнивати протягом доби?

Тож ми бачимо: "найвагоміші" докази того, що речі дівчини пролежали в хащах "не менш як три-чотири тижні", не обґрунтовані. З іншого боку, важко повірити, що вони могли залишатися в цьому місці довше, ніж тиждень, тобто довше, ніж від одної неділі до наступної. Люди, які живуть на околицях, добре знають, як важко знайти там безлюдну місцину, хіба що дуже далеко від передмістя. В цих лісках і чагарниках немає жодної невторованої стежки, жодної незайманої галявинки. Нехай охочий до споглядання природи, який задихається від спеки та пилу мегаполіса, спробує навіть у будень насолодитися самотністю серед чарівних мальовничих пейзажів! Йому це не вдасться, оскільки чи не щохвилини заважатимуть голоси, або ж поява якого-небудь волоцюги, або ж весела компанія міських шарпаків. І в пошуках спокою він марно шукатиме затишної місцини в гущавині дерев і чагарників. Саме там збирається чи не найбільша кількість волоцюг, саме ці храми найчастіше оскверняють. І з тугою, що стискає груди, повернеться наш блукач назад до Парижа — настільки спаплюженого, що опоганення не так впадає в око. Але якщо околиці міста такі багатолюдні в будень, то уяви, що там має зчинятися в неділю! Саме тоді там збираються всі покидьки столиці, які на день звільнилися від необхідності працювати чи від можливості коїти свої звичні злочини, але не через любов до мальовничої природи, яку вони стиха ненавидять, а для того, щоб скинути з себе заборони суспільства. Їх приваблює не чисте повітря та яскраві барви дерев, а повна відсутність нагляду. Десь у трактирі чи під завісою лісової зелені, подалі від сторонніх поглядів, вони в товаристві своїх друзів по чарці поринають у пияцтво, беззаконня й розпусту. І повторюючи, що у будь-яких хащах на околицях Парижа знайдені речі не могли б пролежати непоміченими від неділі до неділі, я стверджую лише факт, із яким погодиться кожен неупереджений споглядач.

До того ж є й інші достатньо вагомі підстави підозрювати, що речі Марі навмисно підкинули у нетрі поблизу застави з метою відвернути увагу від справжнього місця злочину. В першу чергу мені б хотілося, щоб ти зауважив, якого числа знайшли речі. Зіставив цю дату з датою випуску п'ятого видання, звідки я зробив вирізку, і помітиш, що це відкриття сталося майже одразу після повідомлення вечірньої газети про отримані "гнівні листи". Їх написали різні люди, які, втім, хилили до одного: називали винуватцями злочину банду негідників і вказували на заставу Дюруль як на місце трагедії. Певна річ, нерозумно вважати, що хлопчики пішли в ліс і знайшли там речі Марі Роже під впливом гнівних листів і надмірної уваги, яку ті до себе привернули; але не можна й нехтувати вірогідністю того, що хлопчики не знайшли речі раніше, оскільки раніше їх там просто не було, і що їх залишили там лише тоді, коли газета повідомила про листи (або незадовго до цього).

Ці хащі — дуже своєрідні, я сказав би, незвичайні. Вони напрочуд густі. А в їхніх нетрях знайшли каміння у вигляді стільця з ослінчиком під ноги. І ці дивовижні нетрі були за сто кроків од трактиру мадам Делюк, а її ж сини жодного кущика не пропускали, збираючи кору сасафраса. Якщо я поставлю тисячу франків проти одного, що бодай хтось із хлопчаків, а все ж таки лазив у цю тінисту природну альтанку і сідав на кам'яний трон, чи можна мій заклад вважати безглуздим? Якщо хтось відмовиться запропонувати таке парі, він або ж ніколи не був хлопчаком, або ж забув своє дитинство. Тож я знову повторюю: важко зрозуміти, як ці речі пролежали непоміченими в хащах понад два дні; а тому, попри категоричні заяви "Le Soleil", ми можемо припустити, що їх підкинули туди нещодавно.

Але це ще не все: існують і вагоміші підстави для такого припущення, ніж ті, що я вже назвав. Дозволь звернути твою увагу на вкрай неприродне розташування речей Марі. На верхньому камені лежала біла нижня спідниця, на нижньому — шовковий шарф. Поряд знайшли парасольку, рукавички та носовичок із міткою "Марі Роже". Саме так розклав би речі не дуже розумний чоловік, метою якого було б зобразити все якомога натуральніше. Насправді ж картина — цілком неприродна.

Речі мали валятися на землі й бути геть потоптані. В цій альтанці замало місця, тож якби там відбувалася боротьба, спідниця й шарф навряд чи залишилися на каменях, їх обов'язково скинули б додолу. "Земля була втоптана, кущі поламані — все свідчило про боротьбу", — заявляє газета, але нижня спідниця і шарф були розкладені, немов на поличках. "Обривки сукні були три дюйми завширшки та шість дюймів завдовжки. Один виявився клаптем шлярки, а другий — спідниці. Вони мали такий вигляд, ніби їх видерли". Тут автор статті випадково вжив надзвичайно підозріле слово. Справді, за описом ці "обривки мали такий вигляд, ніби їх видерли", але навмисне і людською рукою. Лише у поодиноких випадках шпичак "видере" клапоть із такого одягу. Ці тканини такі, що колючка чи цвях рвуть їх під прямим кутом, утворюючи дві перпендикулярні проріхи, які сходяться в тому місці, де колючка зачепила тканину, але важко уявити собі "видертий" таким чином клапоть. Ні ти, ні я нічого схожого й не бачили. Щоб відірвати смужку від такої тканини, необхідно прикласти дві окремі сили, що діють в різних напрямах. Якщо у тканини є два кінці — скажімо, тобі заманеться відірвати смужку від носовика, — то лише тоді достатньо буде прикласти тільки одну силу. Але в даному разі ми маємо справу із сукнею, у якої один край. Щоб колючки (про одну годі й казати) видерли клапоть вище, де немає кінців, має статися диво. Біля нижнього краю для цього також необхідно не менш як два шпичаки, причому діяти вони повинні у протилежних напрямках. Але й це стосується лише непідрубленого кінця тканини. Та навіть якщо він й оторочений, все одно нічого такого статися не може. Тож ми бачимо, скільки є серйозних перешкод для того, щоб "колючки" "видерли" принаймні один клапоть, а нам наголошують на тому, що їх було декілька! До того ж "один виявився клаптем шлярки"! А "другий — спідниці", тобто шпичаки відірвали його не від краю, а зсередини тканини! Можна зрозуміти й вибачити того, хто відмовиться вірити в усе це, але такі докази все ж таки викликають меншу підозру, ніж головна приголомшлива обставина: вбивці, які завбачливо забрали труп, залишили речі серед чагарників. Проте не зрозумій мене хибно, я зовсім не збираюся доводити, що вбивство було скоєне десь в іншому місці. Це могло трапитись і в хащах, або ж (і найімовірніше) нещасний випадок стався у трактирі мадам Делюк. Проте не розпорошуймо увагу

на деталі. Ми прагнемо встановити не місце скоєння злочину, а з'ясувати, хто був убивцею. Я зробив усі ці пояснення лише для того, щоб, по-перше, показати, що рішучі й необачні твердження "Le Soleil" — повний абсурд, а по-друге — і головне — шляхом логічних міркувань підвести тебе до питання, чи винна зграя бандитів у вбивстві.

Ми повернемося до цього, але спочатку пригадаймо відразливі подробиці, встановлені в ході медичного огляду. Достатньо лише сказати, що висновок щодо кількості злочинців настільки безглуздий і необґрунтований, що викликав зневагу в усіх поважних анатомів Парижа. Звісно, лікар не припустив нічого неможливого, проте чи не знайшлося б достатньо підстав для будь-якої іншої здогадки?

Тепер перейдімо до "слідів боротьби". Дозволь спитати, а як доказ чого були сприйняті ці сліди? Як доказ присутності бандитів. Але хіба вони не свідчать про протилежне? Вибач, про яку боротьбу взагалі можна говорити — до того ж боротьбу настільки запеклу та довгу, що "все довкола" про неї говорило, — між слабкою беззахисною дівчиною та купою мерзотників? Та вони просто схопили б її, і все скінчилося б за одну мить і без зайвого галасу. У жертви сил не вистачило б навіть на те, щоб чинити опір, не те що вирватися. Але не забувай: докази проти того, що хащі і є місцем злочину, справедливі лише за умови, що негідників було декілька. Якщо припустити, що ґвалтівник був сам, то тоді (й тільки тоді) можна уявити несамовиту й завзяту боротьбу, про яку "свідчило все довкола".

Підемо далі. Я вже наголошував, наскільки підозрілим ввижається мені той факт, що речі взагалі залишили там, де їх знайшли. Не могли ж про них просто забути. У злочинців вистачило кебети забрати труп, але вони залишають на місці злочину докази переконливіші, ніж саме тіло (яке незабаром процес розкладу перетворив би на суцільну масу), — я маю на увазі носовичок з іменем і прізвищем небіжчиці. Якби це сталося випадково, то причетність банди виключається. Подібне могло трапитися, тільки якщо злочинець був один. Давай поміркуємо. Людина скоїла вбивство. Вона стоїть перед трупом своєї жертви. Тремтить від

жаху, не знає, як діяти далі. Вщух вир емоцій та пристрастей, і тепер серце стискає страх перед скоєним. Поряд ані душі. Є лише вбивця й небіжчиця. Як бути? Труп необхідно сховати. Вбивця несе тіло до річки і залишає у хащах інші докази свого злочину, оскільки забрати одразу все дуже важко, навіть неможливо, але він вважає, що повернутися по решту не становитиме труднощів. Та страх поступово зростає. Скрізь ввижаються людські голоси. Він чує кроки (чи це йому лише здається?). Навіть міські вогні лякають його. Й от, подолавши шлях із довгими й нестерпними зупинками, він приходить до річки і звільняється від своєї жахливої ноші, можливо, за допомогою човна. Але що тепер змусить одинокого вбивцю повернутися таким важким і небезпечним шляхом назад, у хащі, де повно страхітливих спогадів? За жодні скарби світу він не наважиться піти туди ще раз, хоч би чим це йому загрожувало. Він не зміг би повернутися, навіть якби й дуже хотів. Зараз у голові пульсує лише одна думка: бігти геть, якнайпрудкіше тікати. Вбивця назавжди повертається спиною до жахливих чагарників і втікає світ за очі.

Ну, а тепер уяви, як би діяла банда. Численність надала б цим мерзотникам певності — вже чого-чого, а її у запеклих злочинців завжди досхочу. Численність, я повторюю, позбавила б їх розгубленості й німого жаху, що паралізує свідомість одинокого вбивці, про якого я вже згадував. Якби навіть не схаменувся перший, то другий, третій, а то й четвертий довели б справу до кінця. Вони нічого не залишили б на місці злочину, оскільки забрати все одразу не становило б труднощів. Їм не потрібно було б повертатися.

Тепер пригадай, що з верхньої спідниці дівчини від пелени до талії було вирвано "смужку завширшки дюймів дванадцять, але її не відірвали повністю, а тричі обмотали довкола талії й зав'язали на спині". Це, звісно, зробили для того, щоб полегшити перенесення трупа. Але навіщо декільком чоловікам такий маневр? Троє-четверо чоловіків могли нести тіло за руки та за ноги. Така своєрідна "ручка" потрібна була б лише тій людині, яка мала сама переносити труп, а це підводить нас до важливої обставини: "в огорожі між хащами та річкою виявили проломи, а сліди на ґрунті вказували на те, що тут тягли щось важке". Але невже кілька

чоловіків ламали б огорожу для того, аби протягти труп, коли простіше перекинути його через верх? Невже декілька чоловіків волочили б тіло по землі, залишаючи сліди-докази?

І тут ми маємо звернутися до одного зі спостережень "Le Commerciel", про яке я вже згадував. "Від однієї з нижніх спідниць сердешної, — пише автор статті, — відірвали клапоть завдовжки два фути й завширшки один фут, зробили з нього пов'язку, що проходила під підборіддям й затягнута була на потилиці. Певно, усе це зробили для того, щоб не дати дівчині кричати, а відтак можна припустити, що злочинці не мали носовичків".

Я вже наголошував на тому, що у справжніх пройдисвітів завжди є носовики. Але зараз не про це. Хусточка, яка лишилася в хащах, доводить те, що аж ніяк не її відсутність змусила злочинця зробити своєрідну пов'язку (а саме на цьому стоїть "Le Commerciel"), і потрібна була пов'язка не для того, щоб "не дати дів чині кричати", оскільки для цього він мав більш придатний засіб. Але в протоколі слідства йдеться про стьожку мусліну, якою "вільно обмотали шию й міцно зав'язали". Це вкрай невиразний опис, але він суттєво відрізняється від спостережень "Le Commerciel". Навіть муслінова стьожка завширшки вісімнадцять дюймів є досить міцним мотузком, якщо її скрутити уподовж. А її знайшли саме такою. Тоді я можу зробити такий висновок: вбивця переніс труп на певну відстань (у хащах поблизу застави чи в іншому місці — неважливо), тримаючи його за пов'язку, що була закріплена на талії жертви, але згодом злочинцю стало важко. І він вирішив тягти тіло — сліди свідчать про те, що його саме тягли. Для цього потрібно прив'язати мотузка до шиї чи до ніг дівчини. Вбивця зав'язує мотузок на шиї, оскільки підборіддя буде стримувати мотузку. І тут злочинець подумав про пов'язку на талії, але для того, щоб її використати, необхідно було б розв'язати вузол, розмотати й відірвати пов'язку. Легше відірвати ще одну смужку від нижньої спідниці. Він так і робить, а потім зав'язує цей клапоть тканини на шиї небіжчиці й тягне тіло до річки. Те, що злочинець використав "пов'язку", виготовлення якої забрало певні зусилля та дорогоцінний час і яка погано відповідала своєму призначенню, свідчить

про те, що вона знадобилася вбивці за обставин, які виникли тоді, коли носовика вже не було поруч, тобто, як уже було сказано, коли душогуб залишив хащі (якщо все сталося саме там) і йшов до річки. Але, можеш заперечити ти, свідчення мадам Делюк (!) не залишають жодних сумнівів у тому, що тоді (або приблизно тоді), коли стався злочин, поблизу цих нетрів вештались якісь мерзотники. З цим я не можу не погодитися. Цілком імовірно, що на момент скоєння вбивства неподалік від застави Дюруль швендяло близько дюжини банд, подібних до тієї, яку нам описала мадам Делюк. Але зграя негідників, що привернула до себе особливу увагу цієї пані, свідчення якої досить запізні й викликають певні підозри, так от — це єдина зграя, яка, за словами чесної та делікатної власниці трактиру, їла її пироги та пила її пиво, не вважаючи за необхідне розплатитися. Et hinc illæ iræ?[79]

Але що саме засвідчила мадам Делюк? "У трактир ввалилася зграя розбишак, які галасували, не заплатили за те, що з'їли та випили, потім пішли у тому ж напрямку, що й дівчина з парубком, повернулися до трактиру, коли вже сутеніло, а потім квапливо переправилися на той берег".

Мадам Делюк могло здатися, що бандити "квапляться", бо вона оплакувала долю своїх пирогів і пива й, можливо, потайки сподівалася отримати за них гроші. Як іще можна пояснити, чому вона так наполягала на тому, що вони "квапилися", коли почало сутеніти? Немає нічого дивного в тому, що ці пройдисвіти поспішали повернутися додому, оскільки насувалася буря, наближалася ніч, а їм потрібно було перепливти на той берег у маленьких човнах.

Я кажу "наближалася ніч", оскільки ще не посутеніло цілковито. А саме непристойний поспіх негідників викликав обурення мадам Делюк, коли тільки почало вечоріти. Та нам повідомляють, що того самого вечора пані та її старший син чули жіночі зойки неподалік трактиру. Як же саме назвала мадам Делюк той час, коли пролунали зойки? Вона їх почула, "коли стало вже зовсім темно". Але "стало зовсім темно" означає цілковиту темряву, а "почало сутеніти" припускає наявність денного

світла. Таким чином, банда покинула околиці застави Дюруль до того, як мадам Делюк почула (?) лемент. Попри те, що у всіх повідомленнях про свідчення мадам Делюк ці показники часу наводяться тими самими словами, які я зараз використав у розмові з тобою, поки що ні журналісти, ні поліцейські не звернули увагу на суперечність у них.

Я наведу ще один доказ проти припущення, що винною є саме зграя бандитів, але цей доказ, принаймні на мій погляд, незаперечний. Оскільки за піймання злочинців визначили велику нагороду й пообіцяли цілковите виправдання бандиту, що їх викриє, то вже неодмінно знайшовся б зрадник. Потрапивши в таке становище, кожен член банди думає не стільки про гроші чи помилування, скільки побоюється зради з боку своїх спільників. Щоб випередити тих, хто може донести на нього, він намагається першим їх підставити. І те, що таємницю досі не розкрили, є найкращим доказом того, що це — справді таємниця. Подробиці вбивства відомі лише одній особі або ж, у крайньому разі, двом людям та ще Богу.

Тепер підведімо підсумки мізерних, але правильних висновків нашого довгого аналізу. Шляхом логічного міркування ми висунули дві гіпотези: або в трактирі мадам Делюк стався нещасний випадок, або ж коханець чи принаймні таємничий знайомий Марі вбив її у хащах поблизу застави Дюруль. Про нього ми знаємо лише, що це смаглявий парубок. Смаглявість і "морський вузол", яким зав'язали стрічки на капелюшку якнайпевніше вказують на те, що він моряк. Його стосунки з небіжчицею — непутящою, але перебірливою дівчиною — дозволяють припустити, що він не міг бути простим матросом. Це підтверджують і гнівні листи, про які йдеться в газетах. Обставини першої втечі, що описані в "Le Mercurie", підштовхують нас ототожнити цього моряка з тим "морським офіцером", який одного разу вже звабив нещасну Марі.

А тепер пора звернути увагу на те, що наш смаглявий молодий незнайомець досі не заявив про себе. Мушу зауважити: він був дуже смаглявий, майже чорний, і це настільки виняткова особливість, що і мадам Делюк, і Валенс не повідомили жодних інших прикмет молодика.

Але чому він зник? Можливо, бандити його вбили? Але в такому разі чому залишилися тільки сліди убивства дівчини? Природно припустити, що їх мали вбити в одному місці. І де ж його тіло? Скоріше за все, злочинці позбулись би трупів в однаковий спосіб. Не можна нехтувати думкою, що моряк живий, але не хоче, щоб його знайшли, тому що боїться звинувачення у вбивстві. Проте це міркування справедливе лише тепер, на пізньому етапі розслідування, оскільки свідки бачили його з Марі, але не в той час, коли було скоєно злочин. Навпаки, невинна людина намагалася б якнайскоріше повідомити про те, що сталося, й допомогти поліції у пошуках бандитів. Така поведінка була б принаймні зрозумілою. Моряка бачили разом із дівчиною. Він переплив із нею через річку на відкритому поромі. Навіть бовдур утямив би: найвірніший, і до того ж єдиний, спосіб зняти з себе усілякі підозри — це знайти вбивць. А припустити, що ввечері в неділю він і не був винен у скоєному злочині, і взагалі не знав про нього, неможливо. Але тільки в цьому разі він, якщо лишився живий, міг не повідомляти про вбивство та не допомагати у викритті вбивць.

А що ми маємо для того, щоб з'ясувати істину? Ми побачимо, що в ході логічного міркування у нас з'являтимуться все нові й нові подробиці, які й допоможуть дізнатися правду. Давай до кінця прояснимо всі деталі першої втечі. Для цього потрібно ознайомитися з життєвим шляхом морського офіцера, дізнатися, де він зараз і де був під час убивства. Ретельно порівняймо усі листи, які надійшли до вечірньої газети і метою яких було звинуватити банду. Потім зіставмо ці листи — їхній стиль і почерк — із листами, які раніше прислали до ранкової газети. Після чого порівняймо усі листи з якими-небудь листами офіцера. Спробуймо ще раз допросити мадам Делюк, її синів і кучера, щоб дізнатися інші прикмети "смаглявого парубка". Якщо правильно поставити запитання, то хтось із цих свідків неодмінно згадає що-небудь, хоча зараз він може навіть не здогадуватися про те, що йому щось відомо. І ще простежмо шлях човна, який вранці в понеділок плив за течією і який пізніше, але ще до виявлення трупа, хтось забрав із пристані — без відома начальника пристані й без стерна. Човна легко упізнає човняр, який його повернув, крім того, у нас є стерно, тож ці обставини, а також обачність і

наполегливість допоможуть нам його знайти. Людина, якій нема чого боятися, не залишить напризволяще стерно від човна. І тут у мене виникає запитання. Про знайдений човен не було ніякого повідомлення. Його відбуксували до пристані, а наступного ранку він уже щез. Тоді як могло трапитися, що без будь-якого оголошення його власник чи наймач уже вранці у вівторок знав, де човен, який знайшли у понеділок? Це дуже важко пояснити, якщо не припустити наявності певного зв'язку з морським відомством, певного обміну інформацією через спільні інтереси.

Коли я описував, як убивця волочив свою жертву до річки, то вже згадував, що потім він, можливо, скористався човном. Тепер ми розуміємо, що тіло Марі Роже скинули з човна. Інакше й бути не могло. Хто ризикнув би залишити труп на мілині біля берега? Дивні рубці на спині та плечах дівчини наштовхують на думку про шпангоути на дні човна. Це припущення підтверджує і той факт, що тіло викинули у воду без тягаря. Якби його кидали з берега, то до нього неодмінно прив'язали би щось важке. Таку хибу легко пояснити поспіхом убивці. Коли він уже викинув труп, то, звісно, втямив свою помилку, та було запізно. Він готовий був на будь-який ризик, аби тільки не повертатися до того клятого берега. Тільки-но злочинець позбувся своєї жахливої ноші, він, без сумніву, поквапився до міста. Там він зіскочив на темну пристань. Але човен? Чи прив'язав він його? Звісно, ні, бо не хотів марнувати дорогоцінний час. Ба більше, це було б найбільшим доказом його винності. Злочинець намагався якнайшвидше позбутися всього, що нагадувало йому про вбивство. Він не тільки неоглядки втікав із пристані, але й ніяк не міг залишити там човен. Тож, певна річ, човен поплив собі за течією. Але не зупиняймося, а уявімо, як розвивалися події далі. Дізнавшись уранці, що човна зловили і відбуксирували туди, де цей мерзотник буває чи не щодня і де він, можливо, виконує службові обов'язки, офіцер жахнувся. Тієї ж таки ночі, не наважившись забрати з контори стерно, він краде човен. Де тепер цей човен без стерна? Ось що перш за все ми повинні дізнатися. Відомості про нього стануть нашим першим кроком на шляху до встановлення істини. Човен дуже швидко приведе нас до того, хто плив ним опівночі тієї фатальної неділі. З'являтиметься одне підтвердження за одним, і ми знайдемо вбивцю…

[З причин, яких не називатимемо, ми дозволили собі вилучити з рукописів подробиці того, як використані були докази, котрі знайшов Дюпен. Вважаємо за доцільне тільки повідомити, що мета була досягнута і префект, хоч і не дуже охоче, виконав умови свого договору з шевальє. Оповідь містера По має саме такий кінець. — Ред.[80]]

* * *

Сподіваюся, всім зрозуміло, що будь-яка схожість розслідування з реальними подіями — лише збіг. Всього того, що я розповів у зв'язку зі справою Марі Роже, має бути досить. Сам я нітрохи не вірю в надприродне. Жодна розумна людина не стане заперечувати природу та Бога. Звісно ж, Господь може на своє бажання керувати природою і змінювати її. Я кажу "на своє бажання", оскільки тут ідеться саме про волю, а не про владу, як це припускає безумство логіки. Звісна річ, Усевишній може змінювати Свої закони, але ми ображаємо Його, вигадуючи необхідність таких змін. Ці закони від самого початку були створені так, щоб охопити всі випадковості, які містить у собі майбутнє. Для Бога все — лише зараз.

Повторюю, усе, про що тут ішла мова, я розглядаю як збіги. І далі: в моїй розповіді неважко розгледіти, що між долею нещасної Мері Сесилії Роджерс — наскільки нам про неї відомо — та історією такої собі Марі Роже до певного моменту існує паралелізм, надзвичайна точність якого просто вражає. Це неважко побачити. Але не потрібно думати, ніби я продовжив сумну історію Марі після згаданого моменту і простежив увесь шлях розкриття таємниці її смерті з прихованими намірами, бажаючи натякнути на подальші збіги, або ж навіть навести на думку, що заходи, які були вжиті в Парижі для викриття вбивці гарненької гризетки, чи заходи, які спираються на подібний аналіз, дали б такі самі результати.

Не варто забувати про те, що при такому ході міркувань навіть найменша відмінність у фактах двох випадків могла б призвести до значної помилки, оскільки тут шляхи цих подій почали б розходитися. Точнісінько як в арифметиці: незначна помилка після множення та ряду

інших розрахунків дасть результат, який відрізняється від справжнього. До того ж слід пам'ятати, що теорія імовірності, на яку я вже посилався, забороняє будь-які думки про продовження такого паралелізму — забороняє настільки рішуче, наскільки довгим і точним є цей паралелізм. Це одна з тих аномалій, які, хоча й приваблюють людей, далеких від математики, все ж таки зрозумілі лише для математиків. Наприклад, майже неможливо переконати звичайного читача в тому, що під час гри в кості дворазове випадання шістки дає всі підстави побитися об заклад на велику суму, що втретє шістка не випаде. Але пересічний розум цього не зрозуміє. Два кидки, які належать минулому, аж ніяк не можуть вплинути на кидок, який поки що існує лише в майбутньому. Ймовірність випадання шістки, здається, залежить від того, яким чином упаде жереб. І це уявляється настільки очевидним, що всі спроби заперечити викликають радше іронічну посмішку, аніж бажання чемно вислухати й погодитися. Сутність такої грубої помилки я не можу розкрити через існуючі тут обмеження, але людям із логічним мисленням не потрібні пояснення. Тут достатньо буде підкреслити, що це неправильне бачення належить до нескінченного ряду хибних думок, які виникають на шляху розуму через його схильність шукати істину в деталях.